# *Válasz Pechtol János és Szigeti Jenő megjegyzéseire*

A Tehológiai Szemle f. évi 1—2. számában, „Az erdélyi és alföldi baptista misszió kezdeti korszaka" című dolgozathoz *Pechtol* János és *Szigeti* Jenő a folyóirat 3—4. számában „Megjegyzések"-et fűzött. A megjegyzés lényege az volt, hogy a hazai „első baptista", *Rottmayer János* (1818—1901) élete utolsó éveiben az adventista (annak idején, szombatista) felekezethez csatlakozott. Az említett dolgozat szerzője utalt ugyan a Rottmayer család adventista kapcsolataira, azonban helyhiány miatt érvei részlegesek maradtak.

I.

*L. R. Conradi*, az adventisták európai misszió területének igazgatója 1890-ben érkezett Kolozsvárra. Mint tudjuk az erdélyi szombatosok utáni kutatása során az Egyetemi Könyvtárban megismerkedett az unitárius dr. *Kovács* János történész, egyetemi tanárral. A Conradi és Rottmayer között létrejött találkozót az adventista sajtó három folyóirata közli: Evangéliumi munkás,[1] Advent Hirnök,[2] Idők Jelei.[3] Ha jól szemügyre vesszük a felsorolt lapokat, mindhárom cikkében más—más — olykor ellentmondó — epizódot tudunk meg e találkozóról. Dr. Kovács állítólag azt a kijelentést tette Rottmayernek: Conradi Kolozsvárra jövetelének célja, hogy *„unitárius legyen"*[1] Rottmayer ettől a lépéstől óvandó, Conradit meghívta otthonába. Pechtol és Szigeti e résznél megjegyzik: *„Valószínűleg több látogatás és beszélgetés követte ezt az érdekes ismerkedést."* Majd Conradit idézve így fejezik be ezt a visszaemlékezést: *„A vége az lett, hogy* — Rottmayer — *feleségével együtt elfogadta az igazságot. Könnyes szemekkel mondta, imé a tanár volt eszköz ahhoz, hogy a teljes igazságot megismerhesse."*[4]

A második tudósítás[2] szerint: *„A Rottmayer család Conradi testvért estére magához hívta azzal a számítással, hátha sikerül őt a baptista hitre téríteni... Rövid beszélgetés után meggyőződtek arról, hogy a tízparancsolat szerint a szombatot kell megünnepelni. Az adventi üzenetről is meggyőződve, elfogadták a jelenvaló igazságot. Így lett az első erdélyi baptistából az első adventista Magyarországon. Családja is elfogadta az adventi igazságot. Rottmayer testvér 1846 óta terjesztette a Bibliát Erdélyben, mint a Brit és Külföldi Bibliatársulat képviselője. Munkája nem maradt eredménytelenül: dacára annak, hogy német ajkú volt, csakhamar csatlakozott hozzá néhány magyar család is. Kolozsvárott elfogadta még az igazságot Enyedi Szabó István, Magyarvistán pedig Kovács János."*

Végül lássuk a harmadik forrást.[3] Ebben szószerint a következőket olvashatjuk: *„Kolozsváron dr. Kovács bemutatta a Conradi testvért egy német ajkú baptista családnak — Rottmayer János és nejének —, akik a Brit és Külföldi Biblia Társulatot képviselték, és már 1846 óta foglalkoztak a Biblia terjesztésével. Ők voltak egyébként az első baptisták Magyarországon. Rottmayerék szeretettel fogadták Conradi testvért és bizonyságtevését. Már az első találkozó elég volt arra, hogy elfogadják a szombat igazságát, valamint az adventi üzenetet.*

A közölt források szembeötlő ellentmondásai a következők:

1. A három folyóirat különböző térítési szándékokat tételez fel bizonyos célzatossággal. Mintha egyrészt az unitárius dr. Kovács és másrészt a baptista Rottmayer legfőbb célja az lett volna, hogy az idegenbe érkezett Conradit eltérítsék adventista hitéről. Dr. Kovács János professzor életét nem ismerjük, de hivatását tekintve nem tételezzük fel róla ezt a szándékot.

Rottmayer János élete és jelleme alapján állíthatjuk, hogy semmi sem állott távolabb tőle, mint az „erőszakos hittérítés". Felvetődik a kérdés, vajon Rottmayer — akinek egyébként kényesen vigyázni kellett arra, hogy a prozelitizmus vádjával ne illethessék —, miért éppen egy alig megismert külföldit szándékozott volna a saját meggyőződésének megnyerni? Úgy gondoljuk, közel járunk az igazsághoz, ha kimondjuk, hogy ez éppen fordítva történhetett! Conradi tett meg mindent annak érdekében, hogy az addig Magyarországon teljesen ismeretlen felekezetet történelmileg összekapcsolja a nagyon is vitatható múlttal.[3] (Lásd, a bözödújfalui szombatosokat.) Ezt alátámasztja az ismeretlen történetírótól vett idézet: *„Mily csodálatos, hogy éppen az erdélyi szombatosok történelmi nyomain jutott el hazánkba az utolsó szombatreformot hirdető nép üzenete!"*[3]

2. Ma már tisztázódott az igazság a körül, hogy *„Rottmayer 1846 óta terjesztette a Bibliát Erdélyben"* (2., 3.), hiszen 1846—1866-ig Pest-Budán tevékenykedett.[5] Másrészt az sem helytálló, hogy a Brit és Külföldi Társulat kötelékében, hanem a Skót Nemzeti Bibliatársult szolgálatában állott, ahová 1866-ban Kőnig Rudolf hívta meg.[5] Módosítani kell azt az állítást is, hogy Rottmayer német ajkú lett volna. Mint közöltük, atyai ágon német, de anyai ágon magyar származású volt, tehát magyar anyanyelvű.[5]

3. Míg az egyik híradás szerint *„rövid beszélgetés után"*,[2] addig a másik tudósításból az derül ki, hogy *„... már az első beszélgetés elég volt arra"*, hogy Rottmayerék elfogadják az *„adventi igazságot"*.[3] Viszont Pechtol és Szigeti így ír, hogy (A „Megjegyzések" 4. bekezdésében) *„valószínűleg több látogatás és beszélgetés követte ezt az ismerkedést."*[4] Az idézetek összevetéséből az derül ki, hogy az adventista történetírás e téren feltevésekre van utalva. Felvetődik a kérdés, vajon, ha Rottmayer János már egy „rövid beszélgetés után", vagy az „első beszélgetés" során meggyőződött a „szombat igazságáról", és szinte egyik óráról a másikra feladta több évtizedes, harcokban és üldöztetésekben kipróbált hitét, akkor miért kellett két esztendőt várni az ismeretlen történetíró szerint a *„szent keresztség felvételére"*?[3] Ugyanis az idézett lapban szószerint ezeket olvashatjuk: *„Rottmayer János és felesége keresztségre való előkészítése körülményeiről bővebbet nem tudunk, azonban valószínű (!) hogy több látogatás történt, míg 1892-ben Conradi testvér a keresztség szentségében részesítette őket." „Ugyanakkor Kolozsvárról megkeresztelkedett Enyedi Szabó István és Magyarvistáról Kovács János. Ők az adventizmus első gyümölcsei Erdélyben."*[3] Kiáltó ellentmondásba keveredik Pechtol és Szigeti „Megjegyzés"-ének az előzőeket módosító 5. bekezdése, ahol ezt olvashatjuk: *„Rottmayer csatlakozása nem újrakeresztelléssel történt, mivel a baptista keresztséget az Adventista Egyház érvényesnek ismerte el."*[4] Ezeket az ellentmondásokat csak még jobban megerősíti az, hogy Pechtol és Szigeti a 3. bekezdésben a „szent keresztségben" részesülők közül azt írják *Enyedi Szabó* Istvánról, hogy az csak *1905. szeptember 22-én lett az egyház tagja."*[4] Tehát 13 évvel később! Ha figyelembe vesszük Pechtol és Szigeti saját forrásait korrigáló igyekezetét és ellentmondásos megjegyzéseit, úgy találjuk, hogy tettükkel ők maguk is kétségbe vonják Conradi felőli forrásuk hitelességét.

4. Ilyen hasonló ellentmondást látunk abban is, hogy a tudósítások szerint Rottmayer *„munkája nem maradt eredménytelenül: dacára annak, hogy német ajkú volt, csakhamar csatlakozott hozzá néhány magyar család is."*[2] Ugyanakkor az 1898-ban Magyarországra érkező F. J. *Huenergardt* misszionáriussal kapcsolatosan azt olvassuk: *„Ekkor az egész monarchia területén csupán a Kolozsváron élő négy (!) testvér képviselte az adventi üzenetet."*[3] Vajon hol vannak Rottmayer munkájának gyümölcsei s különösen az a *„néhány magyar család?"* Hiszen, ha tüzetesen átnézzük a történeti visszaemlékezéseket, akkor is csak Huenergardt munkájának eredményeiről lehet beszélni Nagyszeben, Brassó, Fogaras és Arad városában, valamint az *Ősz B.* Mihály házanépe megkeresztelésével 1901-ben Kolozsvárott.[3]

5. Azzal kapcsolatosan pedig, ami akár a későbbi

*Csopjákné, Rottmayer* Máriáról (1865—1954), akár a család többi tagjairól szóló állítást illeti, nevezetesen, hogy Rottmayer *„... családja is elfogadta az adventi igazságot"*[2] meg kell jegyeznünk, ez is módosításra szorul. E sorok írója már két esetben is közzétette,[5–6] hogy Rottmayer gyermekei — János, Vilmos, Rudolf és Mária — a második asszony, *Basteczky* Magdolna (1827—1910) elviselhetetlen természete miatt sorra elmenekültek a kolozsvári szülői háztól. Tehát a család áttéréséről már csak azért sem lehet beszélni, mert a gyermekek otthon sem voltak.

6. Ami *Csopjákné, Rottmayer* Mária felekezeti hovatartozását illeti, azzal most csak röviden foglalkozunk. 1893-ban valóban dolgozott a hamburgi adventista „Internationale Traktatgesellschaft"-nál, de minden valószínűség szerint az L. R. Conradival és nem az F. J. Huenergardttal létrejött kapcsolat révén. Amikor ugyanis Huenergardt 1898-ban Kolozsvárra érkezett,[3] Rottmayer Mária az 1896-ban Csopják Attilával kötött házassága folytán már Budapesten lakott. Abban azonban kételkedünk, hogy *Csopják* Attila (1853—1934) — mint az akkori Baptista Hitközség első elöljárója — feleségül vette volna Rottmayer Máriát, ha az valóban adventista lett volna!

Rottmayer lojális, „ökumenikus magatartását" — amely nemcsak alkatánál, de hivatásánál fogva is jellemezte őt, nem szabad félreérteni. Udvarias, a mások meggyőződését mélyen tisztelő férfiú volt. Conradi bizonyságtételét meghallgatta, szentírás-ismerete folytán esetleg helyeselte, vagy idős kora miatt „könnyezett" is. Mindez nem jelenti azt, hogy Conradi bibliai magyarázatát, teljes egészében elfogadta volna.

Conradi 1892-ben végleg elhagyta Kolozsvárt.

## II.

F. J. *Huenergardt* 1898-ban megérkezett Kolozsvárra, hogy folytassa Conradi félbemaradt munkáját. Ekkor még mindig csak *„a Kolozsváron élő négy testvér képviselte az adventi üzenetet."*[3] Az eltelt hat esztendőt teljes homály fedi, az általunk ismert adventista forrásokban. Baptista vonatkozásban szerencsésebbek vagyunk, mert számos adat arról tanúskodik, hogy a „baptista" Rottmayer, ha csendesen, de tovább tevékenykedett.

Bár 1888-ban (már 74 éves) nyugdíjazását kérte,[7] de egy legújabb forrásból megtudjuk,[9] hogy magas kora ellenére tovább vezeti a skót biblialerakat ügyeit, Családtagjai közléseiből tudjuk, hogy legkedvesebb szolgálatában, a vasárnapi (!) iskolának irányításában szinte haláláig tevékenykedett.[10] S mint azt dolgozatunkban már közöltük, éppen az ő buzgólkodása nyomán 1890-ben megindult baptista misszió istápolására maga kéri fel *Kornya* Mihályt (1844—1917), a híres nagyszalontai „parasztapostolt". Igen érdekes tudósítást közöl az 1895-ben Kolozsvárra került és még ma is élő, a kolozsvári baptisták hosszú időn át volt seniorja, id. *Papp* Károly (1875—). Visszaemlékezései szerint Kornya Mihály kolozsvári munkálkodása 1890-től vált rendszeressé, aki *„... valahányszor Kolozsvárra jött, nem mulasztotta el az alkalmat, hogy Rottmayer testvért fel ne keresse."*[11] Id. Papp Károly Kolozsvárra érkezése után (1895) szintén elsőrendű feladatának tekintette *„a betegeskedő Rottmayer testvér többszöri meglátogatását."*[11] S amikor a vele való beszélgetés során feltettük a kérdést, mit tud Rottmayer János adventista voltáról, szenvedélyesen így kiáltott fel: *„Rottmayer testvér sohasem volt szombatista!... Hitelveit nem adta fel, s hitében kitartott az 1901. évben bekövekezett haláláig.*[11] Vajon a baptistákkal való hitbeli közösséget megszakító „szombatista" Rottmayert látogatták volna ezek az elöljárók? Kevésbé tartjuk valószínűnek, hiszen a tárgyalt időben egy ilyen hitnézeti változás nemcsak a testvéri, de a személyi kapcsolatok terén is feltétlen eltávolodást okozott. Papp Károly szerint Rottmayer szombatista voltáról terjesztett híresztelés *„onnan eredhet, hogy második felesége, Basteczky Magdolna hagyta el a baptista közösséget."*[11]

1893-ban anyagi vonatkozású változás is történt Rottmayerék életében. *„Eladta házát, amelyikben volt a bibliaraktár és épített közelebb egy másikat. Itt élte le életének utolsó éveit"* — olvassuk fia megemlékezéseiből.[7] Hosszú időbe tellett, míg az eladott régi ház — Kandia (később Kinizsi) utca 8. sz. — ismertté vált számunkra. Egyetlen támpontunk az Idők Jeleiben található fakszimile volt, ezzel a kép melletti megjegyzéssel: *„Ebben a kolozsvári házban találkozott Conradi testvér Rottmayerékkal."*[3] Sajnos a kép mellett sem utca, sem városrész megjelölés nincs. Majd az Óvárban — Kolozsvár belvárosában — találtunk rá arra az 1893-ban eladott ingatlanra, amelyben évtizedeken át a bibliaraktár volt. Az „új" háznak a megtalálása sem volt egyszerű. Az adventista folyóirat 5. oldalán Huenegardt idézetéből csak annyit tudunk meg, hogy az a Kővári telepen levő Kasza utcában volt. Ez a félrevezető utcanév e sorok íróját is megtévesztette s egyik dolgozatában maga is így közölte.[5] Végül 1963 nyarán a Cluj (Kolozsvár) Városi Tanács mérnöki hivatalában 1848-ig minden használatban levő városi térképet átnéztünk, de „Kasza utcát" nem találtunk. Id. Papp Károly segített ki zavarunkból, aki mintegy hatvan év távlatából idézte vissza magában a keresett házat, ahol igen sokszor megfordult. A ház valóban a Kővári telepen, a vasútállomás közelében, a Kárpát és Kalauz utcák (ma Carpati és Masinistilor) találkozásánál található.

Visszatérve tehát a régmúlt eseményeihez — mint azt az adventista források egyértelműleg közlik —, 1898. augusztus 21-én érkezett meg F. J. *Huenegardt* adventista misszionárius Kolozsvárra azzal a céllal, hogy *„átvegye Magyarországon a Conradi testvér által megkezdett munkát."*[3] Az Idők Jelei két részben közölt visszaemlékezésének névtelen írója idézi Huenergardtot, aki maga mondja el megérkezésének történetét. *„... poggyászommal a közeli Kővári telepen, a Kasza utcába (!) a Rottmayer házhoz igyekeztem. Mivel csak németül és angolul tudtam beszélni, hiába kérdezősködtem a cím után, senki sem értett meg."*[3] Ezen csodálkoztunk, hiszen Kolozsvárott abban az időben igen sokan beszéltek németül, de ha nem értették meg, az inkább annak tulajdonítható, hogy Huenergardt egy nemlétező utcát keresett! S hogy végül miként találta meg az évek óta már ott lakó Rottmayeréket, ezzel adós marad a forrásmunka. Csak annyit tudunk meg, hogy Huenergardt *„első állomáshelye Kolozsvár."*[3] Ami a legfeltűnőbb, Rottmayerékről egy sor sincsen.

Mint már említettük, az 1892 és 1898 közötti hat év intervallumról semmi közlést nem tesz az adventista történetírás. Mintha ezt annak idején érezték volna is az Idők Jelei szerkesztői, a visszaemlékezést ugyanis két részben közölték. Az első (3. l.) tudósításban arról olvashatunk, *„Miként jutott Conradi által magyar földre az adventüzenet"*; míg a másodikban (4—5. l.) arról, *hogyan kezdődött az adventmozgalom Magyarországon.*[3] Mintha még az adventista történetírók sem tartották volna tisztázottnak a két misszionárius küldetéséről szóló beszámolót? Valószínű, hogy ez még a mai egyház számára is tisztázatlan probléma.

Visszatérve Pechtol és Szigeti megjegyzéseire, ott azt találjuk (7. bek.), hogy *„Rottmayer csatlakozása az Adventista Egyházhoz nem látványos szakítás volt a Baptista Egyházzal."*[4] Ha ez a megállapítás elfogadható lenne, akkor baptista részről is felvetődhetne annak feltételezése, hogy Rottmayer „áttérése" nem lehetett más, mint egy idős ember pillanatnyi hangulatváltozása, esetleg hitének átmeneti megingása, ami végeredményben semmi kimutatható, „látványos" átalakulást nem eredményezett. Pechtoléknak ez a megjegyzése még jobban megerősíti azon meggyőződésünket, hogy Rottmayer életében Conradi buzgólkodása legfeljebb csak a felszínt érintette, de az a lélek mélyébe nem jutott.

Nem tartjuk helytállónak a tisztelt hozzászólóknak azt a megjegyzését sem, hogy e sorok írója „érvként" (7. bek.) szándékozta felhasználni Rottmayernek a hidelvei református templomba való járását. Ezt csupán azért említettük meg, hogy Rottmayer János az

adott körülmények között ezzel is igyekezett kimutatni erőszakos feleségével szembeni ellenállását! Ez nem érv, csupán a rokoni közlésre támaszkodó ténymegállapítás volt.[10] Továbbá úgy kommentálják Rottmayer ez irányú magatartását, mintha „adventista lelkész" hiánya miatt járt volna oda. Rottmayernek nem volt szüksége sem baptista, sem református, sem adventista lelkészre, hiszen ő maga is igehirdető volt, aki nagy szentírási ismerettel rendelkezett és évtizedeken át hirdette az Igét a szomjazók számára, hol ilyen, hol olyan nyelven.

Ami pedig a két felekezet közötti *„sajnálatos módon kialakult rossz viszony"*-t illeti (7. bek.) nem volt célunk a sok sérelmet okozó múltat felhánytorgatni, vagy inkább visszaidézni.

Nem mehetünk el azonban szó nélkül a Meyer Henrik által vezetett tagnyilvántartóra vonatkozó téves megállapítás mellett sem.[12] Az való, hogy az igen pontosan vezetett és történelmileg felbecsülhetetlen értékű egyházi anyakönyvbe csak 1890-ig jegyezte be Meyer az addig bemerítkezőket. Azért, mert ezután betelt a könyv. Ám a benne nyilvántartott közösségi tagok testi és lelki életében beálló változásokat e célra fenntartott rovatba ezután is feljegyezték: Meyer Henrik, felesége, majd Lehoczky József és Szabadi F. Gusztáv. Tehát feljegyezte volna Rottmayer áttérését is.

Mielőtt végleg lezárnánk Pechtol János és Szigeti Jenő „Megjegyzés"-eire tett válaszunkat, néhány részünkre igen fontos szempontra hívjuk fel a figyelmet. 1. Hangsúlyozzuk: amennyiben bekövetkezett volna Rottmayer János „áttérése", ez határozott szakítást okozott volna az akkori baptistákkal. 2. Jól tudjuk, hogy a kilencvenes években már igen feszült volt a viszony egyrészt a Meyer—Kornya vezette „el nem ismert", másrészt az állami hatóságok elismeréséért küzdő Udvarnoki—Balogh—Csopják csoportok között. Ma már nyilvánvalóvá vált, hogy mind az idős, mind az ifjú Rottmayer ez utóbbi csoport mellé állott.[9] Éppen ezért, ha Meyer tudomására jutott volna Rottmayer „áttérése" — már csak ezért is — haladéktalanul törölte volna az „el nem ismert" csoport tagjainak sorából. 3. *Szabó* András (1860—1943) úttörő missziómunkásnak személyi hagyatékából egy id. Rottmayer Jánostól származó és magyar nyelven írt levelére bukkantunk.[9] A levél keltezése *1894. január 29.* Kolozsvár. A Skót Nemzeti Biblia Társulat cégjelzéses levélpapírján írt válasz Szabó Andrásnak, aki Rottmayer támogatását kérte az „elismert" baptisták részére. A válaszból világosan kitűnik, hogy Rottmayer az „elismertek" irányelveit vallja helyesnek és Meyerék ellenében kész őket lehetősége szerint támogatni. *„Mit tudok én ebben a dologban tenni? Imádkozni és egy kevés pénzzel szolgálni..."*[13] Felajánlja imáját és anyagi támogatását a magyar baptista misszió érdekében! Bár hívják Pestre, de a testi erőtlenségre, magas korára hivatkozással kéri tekintsenek el ettől.

Ha Rottmayer csakugyan „áttért" volna 1892-ben, akkor a baptisták „elismert" szekciója nem kérte volna az ő támogatását. Ha nem vállalja a baptistákkal a közösséget, ebben a levélben feltárta volna. Ha szombatista, a bajbajutott és távolban élő hittestvérek felé nem nyújt imádságos lelki támogatást.

Ebben a vitában perdöntő az a mozzanat, hogy Rottmayer Jánostól semmiféle írott emlék nincs, amelyben kijelenti áttérési szándékát.

Az 1896-ban leánykérőben Kolozsvárra érkező Csopják Attilának az agg férfiú bizalmasan arról panaszkodott, hogy erőszakos felesége *„lelki kényszert"* alkalmaz vele szemben.[5] Kihasználja gyengeségét, elaggott korából fakadó erőtlenségét és valóságos terror alatt tartja. Így azután — amit baptista szempontból esetleg terhére lehetne róni — bizonyos rituális cselekedeteket csupán a *„békesség kedvéért"* tesz meg. Ezt különben a rokoni tudósítás több ízben, erősen hangsúlyozta, mert erre az időszakra leánya, Csopjákné R. Mária hosszú évek alatt igen sokszor könnyezve visszaemlékezett.[10] Tehát Rottmayer a „békesség kedvéért" nem látogathatja a baptista istentiszteleteket, bár el kell ismerni, ebben nem kis része volt a nagy távolságnak is. Nem fogyaszthat disznóhúst, mert az egyszerűen nem szerepel a házi étrenden. Később — Huenergardt megérkezése után — részt vesz ugyan az adventista összejöveteleken, mert a saját házában tartják. Nem tagadható, a Rottmayer házban szombatot is ünnepelnek, mert a ház asszonya semmi munkát nem tűr még e napon.

Nem lehet teljes értékű közösségi tagnak tartani azt, aki külső kényszer hatása alatt szenvedi egy felekezethez való tartozását. Ez a megtévesztő magatartás lehetett a két felekezet történelmi vitájának előidézője. Alkalmat ad ez arra, hogy fél évszázad távlatából az Adventista Felekezet történetírói megállapítsák: *„Így lett az első baptistából az első adventista!"*[3] De végülis milyen bizonyíték marad Rottmayer adventista voltának alátámasztására? Talán az egész áttérés-ügyben legjellemzőbb a fordulat, amely 1932-ben következett be, amikor Conradi Európát elhagyva az Egyesült Államokba távozott, ahol az egyik baptista közösséghez csatlakozott.[14] Nos, ha „a teljes igazságot" hirdette Conradi 1892-ben, akkor miért hagyta el azt az egyházat, amely ennek az igazságnak hirdetője? Ez is eggyel több ok arra, hogy Conradi 1892-ből szóló lelkes beszámolóját bizonyos fenntartásokkal fogadjuk, még akkor is, ha történetesen baptista lett az illető...

Alulírott az első, akinek a birtokában levő adatok alapján módja nyílt Rottmayer életét feldolgozni. Bátorságot vett kétségbevonni hosszú évtizedek félreismerését, a széles tömegek számára mindmáig ismeretlen problémát és nem tért ki a tények feltárása elől, még akkor sem, ha ezzel kellemetlenséget okozott az egyik szabadegyházi testvérközösségnek. A szerzőt semmi olyan, az ügyhöz méltatlan szempont vagy érzés nem vezette, amely alkalmas lenne az utóbbi másfél évtizedben a két közösség között kialakult jó viszony megrontására.

Éppen ezért a maga részéről örömmel üdvözli egy a Szabadegyházak Tanácsa keretén belül létesítendő missziótörténeti szakcsoportnak, vagy munkaközösségnek Pechtol és Szigeti által felvetett tervét. Ezen belül bizonyára sok értékes adat jönne napvilágra a hazai evangéliumi mozgalmak mindeddig homályban veszteglő történetéből. Ennek érdekében mind saját személye, mind a Baptista Egyház Történelmi Bizottságának évtizedes kutatásai felbátorítják. A koordinált közös munka elősegítené a különböző területeken működő hazai evangéliumi közösségek közötti jobb megértés szellemét!

*Bányai Jenő*

JEGYZETEK


1. *Evangéliumi Munkás.* 1922/2. sz. 13—14. l.
2. *Advent Hirnök.* 1936/2. sz. (Albrecht József kivonata.
3. *Idők Jelei.* 1948/2. sz. 3—5. l.
4. *Theológiai Szemle.* 1966/3—4. sz. 100. l.
5. *Békehirnök.* 1963. március 15. és április 1. (VII. 6—7. sz.)
6. *Theológiai Szemle.* 1966/1—2. sz. 26—37. l.
7. Emléklapok. 2. füzet. 1948. Budapest, 25—27. l.
8. *Csopják Attila:* Képek a magyarországi baptista misszió történetéből. Budapest, 1928.
9. *Békehirnök,* 1965. április 15. (X. 8. sz. 3. l.)
10. *Marosi Béláné, Csopják Gyöngyike* szóbeli közlése édesanyja *Cs. Rottmayer Mária* elbeszélése nyomán.
11. *Id. Papp Károly* ny. kolozsvári baptista lelkipásztor visszaemlékezései. Jegyzőkönyv. Kolozsvár, 1962.
12. *Meyer Henrik:* Mitglieder-Register der Baptisten-gemeinde in Budapest. 1874—1890. Baptista Levéltár.
13. *Rottmayer János* levele *Szabó Andráshoz.* Kolozsvár, 1894. január 29. Kézirat a Történeti Bizottság tulajdonában.
14. *Albrecht József* levele *Bányai Jenőhöz* 1963. február 28.